

רי"ח לתורה, ראבי"ה ח"ב עמ' 58 אות 21. וכן ערוגת הבושם של ר' אברהם בר' עזריאל [מ"ח חלק כ"ו עמ' 365], פירוש התורה לר' נתנאל [Semitic Studies עמ' 486 ולהלן]. ואחד מהדברים הוא: „ר' יהודה חסיד שהיה אומר שאין לך כל מקרא ומקרא שנכתב שלא יהיה בו טעם למה נכתב, וא"ת חלום פרעה למה נכתב, אף הוא בא ללמדנו שאף על חלום גוי מותר להתענות בשבת אם יגע החלום כלל על שום יהודי". (9 א) נימוקי ר' אייזיק שטיין בחדושי אנשי שם ברכות רפ"ב. ונראה שהספר תוכנו פירושים לתלמוד. (ב) ספר החכמה בדיני תפלה. (ג) הלכות שחיטה [קובץ פאריש 446]. פריימן שם עמ' ו' סי' ד' ועמ' ח' סי' י"ז. (10) עפשטיין, יחומי עמ' 20. יקותיאל קאמילהאר, חסידים הראשונים עמ' ע"ב. י' קאמילהאר, רבינו אלעזר מגרמיוזא עמ' י"ב. (11) ראה למעלה פרק ששי בערכו ולמעלה פרק א' רבותיו בערכו. (12) גרום, מ"ח חלק כ' עמ' 253 הערה 4. וועלעש, מ"ח חלק מ"ח עמ' 140. (13) „שאל רבינו יהודה החסיד ממורי הר"י ב"ר מרדכי משמע שהקב"ה מצוה למלאכיו וכו'" [כת"י פריש סי' 772 כ"ג ב']. עפשטיין, Das talmudische Lexikon עמ' 23. (14) שאל ר' יהודה החסיד לר' שמחה משפירא. ור' שמחה השיב לו מורי אורו עיני בראות מכתבך ה"ר יהודה החסיד נר ישראל ידעתי שמחיבה יתירה בדקתני וכו' הלא מפוך אנו חיים [שבת"ל ח"ב סי' ל"ב. רש"ב, מבוא עמ' ו' הערה פ"ב]. (15) שאל ה"ר החסיד את הר' אלעזר מן ווירונא על אודות התאנים בפסח והתיר אותם [אסופות מ"ה ב'. גרום, מאנאצין ח"י 71]. ובגר"י ח"ב עמ' 294 עשו את ר' ברוך. את ר' שמחה ואת ר' אלעזר מוירונא לשואליו של ר' יהודה. (16) ראה למעלה פרק א' רבותיו, ר' יהודה החסיד. (17) ר' יהודה לא מצאו חן בעיני החוקים שנותנים לחזנים בחתונות וכפורים ובשמחת תורה. ורצה לבטל המנהג [כשגברה יד חזנים אוהבי שוחר. ספר חסידים הוצ' ויסטינצקי עמ' 134 סי' ת"ע]. ועל זה הוכיחו ר' אליעזר, ובתוך דבריו: „ותקנו להם חוקות לגבות מאוכלי שלחן חתנים שלא ירע לבכם בתתם מפני הנאת שמחה ואכילה ושתיה ונמצאת מצוה גוררת מצוה ואתה קראת לו חמס. ותקנו להם שמחת תורה ומגבת פורים לעטרת מקדש מעט וכו' ואם אתה תבטל להם מגבת פורים ונדבת שמחת תורה וכו'" [או"ז ח"א סי' קי"ג 40 ב', תשו' מהר"ם ד"ל סי' קי"ב]. ואין ספק שיש ביחסו של ר' יהודה לחזנים השפעת ר' אפרים מריגנשבורג, שגם הוא לא אהב הרבה את החזנים. וכן הוא כותב באחת מכתובותיו: „ותיפת רוחן של חזנים שהעומד מברך לפניה ולאחריה והחזן קורא וכו' והחזן מברך שנדר ששה פשיטים לכבוד התורה והוא קלון התורה וכו' ובשמחת תורה יצאתי מבית הכנסת בחרי אף כי שמעתי לבדע זה החזן מדלג יותר מארבעים פעמים עבור ששה פשיטים וכו'" [ראבי"ה ח"ב עמ' 260]. ומזה יוצא שר' יהודה היה בריגנשבורג עוד בחי' ר' אפרים, היינו לפני תקל"ה [1175]. (18) „כי אמר שיש בספר שתקן רבינו ברוך ממנצא ששלח לרבינו יהודה חסיד ושאל היאך היה עושה בפסח ובשבועות ובנשואין שקריאת שמע נמשך לפעמים עד לאחר שלש שעות וכו', והשיב לו רבינו יהודה חסיד שהיה מתכון לצאת ידי חובתו בשמע ישראל בברכות של שחרית" [תשב"ץ סי' רי"ט]. והכונה פשוטה שמהר"ם מצא בספרו של ר' ברוך

כי שלח ושאל לר' יהודה בענין קריאת שמע. ור"י פריימן, מבוא לספר חסידים עם' ב', הבין בטעות כי ר' ברוך שלח ספרו לר' יהודה. והענין מובא בשם ר' יהודה במאמץ סי' מ"ו ובכתי"י מינכן ונתפרסם ע"י פרלס במ"ח חלק כ"ה עם' 370. ראה אפטוביצר, REJ חלק צ"ג עם' 187. 19) ראה הערה 6. — ובשבה"ל סי' קי"ז ע"ד א': תשובה שהשיב רבינו ר' יהודה החסיד, ומ"ס היא וצ"ל: ר' יהודה הכהן. ראה אפטוביצר בתרביץ שנה א' ספר ד' עם' 103 הערה 40. וכן לנכון בשבה"ל כ"י ששון, אהל דוד ח"א עם' 160. 20) ר' אלעזר בעל הרוקח שנולד קרוב לשנת תת"ק, ראה למעלה בערכו, היה תלמידו. ראבי"ה שנולד קרוב לשנת תת"ק שמע דבר בשמו ואולי גם השתמש בפירושו לתורה, ראה פרק ששי בערכו. ור' יהודה בר' קלונימוס בר' מאיר שהיה גדול בשנים מראבי"ה, ראה למעלה ערכו, קבל ממנו: „קבלתי מן ר' יהודה חסיד בן רבנא שמואל דוד אמי". ראה עפשטיין Das talmudische Lexikon עם' 10 הערה 5. אם כן ברור שר' יהודה חסיד נולד לפני תת"ק. ור"י פריימן, מבוא לספר חסידים עם' י"ד, כותב: „ממה שהקדמנו נוכח להקציב זמן חיבורו של ספר חסידים לכל הפחות בדור שאחרי רי"ה. אולם מאמר אחד בתוך הספר מעיד שהשתתפו בחיבורו גם מופרים בזמן מאוחר, בדור שאחרי הרוקח והוא סי' תתשכ"ז עם' 374: „כתוב כשכבר הימים הבאים הכל נשכח אחד היה קורא בניו את הפרט של שנים כגון אם היה י"ד לפרט היה קורא שמו דוד וכו'". הסגנון מורה על מעשה שהיה זה הפרט מוסב על שנת י"ד לאלף הששי כי שנת י"ד שלפניו היינו שנת תתקי"ד לאלף החמשי קדומה ביותר עוד דור אחד לפני רבינו הרי"ח שנת י"ד לאלף הששי היה אפוא קרוב לזמן הכותב את המאמר הנזכר וזה היה אחרי מות הרוקח שנפטר בשנת תתקצ"ח. ולפי מה שהוכחנו בזמן לידתו של רבינו יהודה פשוט שהפרט י"ד הוא תתקי"ד. 21) עפשטיין, Das talmudische Lexikon עם' 10 הערה 5. 22) „מעשה מהר"ר זלמן בנו של ר' יהודה החסיד ששימש לר' אפרים מרענגשפורק [בריל, Jahrbücher חלק ט' עם' 33 הערה 1]. „מטעמי. רבי יהודה חסיד וצ"ל העתקתי זה והקשה לו הר"ר זלמן בנו וצ"ל [כתי"י אוכספורד סי' 1204, עפשטיין, Das talmudische Lexikon עמוד 11 הערה 7]. 23) נזכר בצואת ר' יהודה החסיד, עפשטיין שם. 24) ראה אפטוביצר במאסף הצרפתי REJ חלק ס' עם' 52 הערה 3. וחמזוזה פרסמתי שם חלק ס"ה [1913 עם' 56]. 25) ודאי שצ"ל: ובאה לזקנה הרי"ח אמרה מה. וכן יוצא מהמשך הספור שר' יהודה דבר ע"ה. 26) כתי"י מינכן סי' 221. המזכיר חלק י"ד עם' 65. בריל שם. 26^a) וכן אומר ר' אליעזר עצמו במקום אחד מספרו: מצאתי כך במכילתא ביסוד רבינו שמואל זקן וקי"נו [ליקוטים מספר הגימטריאות על כל פרשה ופרשה חיבר אותם הר' אלעזר בכ"ר משה הדרשן ז"ל, קנ"ב א', מובא אצל גרוס, REJ חלק ז' עם' 63 הערה 6. ר"א עפשטיין, ר' שמואל החסיד עם' 12]. ועפשטיין לשיטתו מוחק מבלי העיר דבר מלת „זקן", במקום שהיה לו להתעורר על טעותו. 27) ראה לקמן בסוף הערך הערה 39. 28) ראה לקמן ערך ר' שמחה. 29) R. Elasar [oder Elieser] Darschan war der Sohn eines Mose ben Elasar, es ist daher befremdlich, dass hier Samuel, ein sonst nicht bekannter Sohn R. Jehudas als Vater

desselben genannt wird. Es kann dieser Erzählung der historische Charakter nicht ganz abgesprochen werden, da auch der Name der Mutter genannt wird. Elasar bezeichnet in גימטריאות s selbst einen frommen Samuel, der kaum ein anderer als der Vater R. Jehudas war, als seinen Grossvater [Steinschneider H. B. 14. S. 65]. Es war sonach die hier genannte Golde wharscheinlich seine Mutter. Demnach müsste im Eingange der vorliegenden ¹²³⁴⁵⁶⁷ Erzählung in אביו בנו verwandelt werden. "רושטי הדורות: ר"א עפשטיין [מאמרו על יחסי תו"א עם' 10, ר' שמואל החסיד" עם' 6 הערה 11], יקותיאל קאמילהאר [חסידים הראשונים עם' ל"ג, והוא מעתיק הספור כפי הגהתו של בריל], באמברג [Geschichte der Rabbiner... Würzburg עם' 23], ר"י פריימן [מבוא לספר חסידים עם' ג'], גר"י ח"ב 293 סי' 11, 294, 340. חוץ ממחברי ערך וירצבורג שאמרו שהגהתו של בריל אינה יכולה להתקבל. ר' יהודה ודאי שהיה לו בן ששמו שמואל. עם' 495 הערה 178. ונראה טעמם שאם לא היה לו לר' יהודה רק בן אחד היה קורא אותו שמואל כשם אביו לפי החק באשכנז. וזה נכון. אבל גם הם לא עמדו על הטעות שגרמה הגהתו של בריל ובלבול הדורות. 30) עפשטיין, ר' שמואל החסיד" עם' 4. 31) ולזה שבנו של ר' אליעזר ר' משה עזריאל היה בשנת 1280 [בריל, יאהרביכער ח"ה עם' 82. עפשטיין כמאמרו הנ"ל]. ותמוה מה שכתב ר"י פריימן שר' אליעזר הדרשן תלמיד מתרים היה בן אחותו של ר' יהודה חסיד. וזה אי אפשר שנכדו של ר' שמואל החסיד שנולד לכל המאוחר בשנת 1115 יהיה תלמידו של מהר"ם. ועוד שלא מצאנו בין תלמידי מהר"ם ר' אליעזר הדרשן. ונראה שנחתלף לו לר"י פריימן הבן באביו. 32) נדפסה כמה פעמים. ראה פריימן, מבוא לספר חסידים עם' ז'. 33) ובשו"ת שם אריה סי' כ"ז כתב ששמע מהגאון מהר"ם מרגליות אבד"ק סאטנוב שהיה לו בקבלה מאבותיו אשר בזמן המהרש"א באספת גדולי הדור שהיתה אז בעת ההיא ובתוכם היה גם המהרש"א על אודות צוואת ריה"ח ועמד הגאון מהרש"א על רגליו ואמר אני מבני בניו ובצוואה הנ"ל כתב שלא יקרא איש מזרעו את בנו לא יהודה ולא שמואל ואני זה שמי שמואל ושם אבי יהודה" [יקותיאל קאמילהאר, חסידים הראשונים עם' ס"ח]. 34) ליט"ג עם' 125. 35) ראה למעלה ראש פרק ב'. 36) פרק רביעי, תשובות ראבי"ה סי' תתקנ"ז. חתרכ"ה. 37) ראה מאמרי בית המקדש של מעלה, תרביץ ח"ב, עם' 278 ולהלן. 38) החוקר ח"ב עם' 39. 39) מאמרי הנ"ל וביחוד עם' 281. זכרוב הוא היושב על הכסא, והוא דמות הקדוש בעוד שצלו עליו, וזהו שנאמר ביד הנביאים אדמה, שהכרוב מראי במראה הצל, והצל כענין הנבואה לפעמים נראה כמלאך ולפעמים כאדם כארי כסום כאיל למה שירצה. וא"ל שהוא הקדוש, שהרי כבר נאמר אני ה' הוא ולא שנית, אלא הוא הכרוב שמתראה לכל גוונים אלו הצל שעליו בכת ובכח הצל הכרוב מתחבר לי ספירות והכרוב נותן על הנער הוא שר הפנים ושלשתן נקראים אדני, והק' עילת העילות ב"ע הכל כמו שנפרש לקמן. ומה שתמצא תארים יד ורגל הם מלאכים כן. כרפי' הרוקח בס' [?] לא לחנם נתן הכתוב אברים להק[דוש]